

УМОВИ ДОГОВОРУ ПРО СПОЖИВЧИЙ КРЕДИТ: ВІДПОВІДНІСТЬ ЄВРОПЕЙСЬКИМ СТАНДАРТАМ

Статтю присвячено правовому аналізу положень нового Закону України «Про споживче кредитування», яким врегульовано питання усього процесу споживчого кредитування: від отримання фізичною особою інформації про споживчий кредит, його укладення і аж до його виконання. Проаналізовано положення статті 12 Закону, де прописано умови договору про споживчий кредит, на відповідність їх стандартам Європейського Союзу, зокрема положенням Директиви 2008/48.

Ключові слова: споживчий кредит, договір про споживчий кредит, умови договору, зміст договору, права споживача, споживач, Директива 2008/48, фінансова установа.

Світова фінансова криза 2008 р. не минула Україну. Значна кількість українських споживачів не змогла повернути отримані ними кредити або затримала їх повернення. Суспільна ситуація в країні почала витягувати на поверхню проблеми не тільки економічного, а й правового характеру. Стали помітними недоліки законодавчого регулювання споживчого кредитування, зокрема в частині захисту прав споживачів.

Відносини у сфері споживчого кредитування в Україні регулювалися на той час низкою нормативно-правових актів, зокрема, Цивільним кодексом України, законами України «Про банки і банківську діяльність», «Про кредитні спілки», «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» та деякими іншими законодавчими актами. Основні ж положення у цій сфері було сформульовано у ст. 11 Закону України «Про захист прав споживачів».

Проте після 2008 р. стало зрозуміло, що ст. 11 Закону України «Про захист прав споживачів» [1], якою було врегульовано права споживача в разі придбання ним продукції у кредит (споживче кредитування) взагалі та умови договору споживчого кредитування зокрема, за своїм змістом уже не відповідає викликам та потребам часу. Держава пробувала окремими разовими діями закрити найбільш проблемні питання кредитних відносин. Так, аж у 2011 р. до згаданої статті було внесено зміни, якими було заборонено надання (отримання) кредитів в іноземній валюті тощо. Вважаємо, що ці зміни були вкрай необхідними та правильними, оскільки, з одного боку, підтримували стабільність національної грошової одиниці – гривні, з іншого, запобігали на майбутнє розоренню фізичних осіб через потрапляння у збитки на курсовій різниці між валютою

кредитування (доларом чи євро) та валютою отримання своїх доходів (гривнею). Проте це не було вирішенням глобальної проблеми. Науковці та експерти фінансового ринку почали говорити про необхідність ґрунтовної зміни цієї статті, яка б відповідала сучасним потребам кредитування та вимогам європейського законодавства.

Слід зазначити, що на момент прийняття у 2005 р. Закону України «Про захист прав споживачів» ст. 11 відповідала Директиві 87/102 «Про наближення законів, постанов та адміністративних положень держав-членів щодо споживчого кредиту» [2]. Розробники нової редакції закону, який згодом прийняла Верховна Рада України, виконуючи вимоги ст. 51 Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами [3], повністю врахували положення значної кількості Директив ЄС у сфері захисту прав споживачів та, зокрема Директиви 87/102. Станом на 2005 р. це був дуже позитивний нормативний акт взагалі та щодо регулювання захисту прав споживачів при споживчому кредитуванні зокрема, оскільки до того ніякого спеціалізованого законодавчого регулювання правовідносин споживача та кредитодавця не було.

Однак час не стоїть на місці. Згідно з підходами ЄС, періодично слід аналізувати проблеми застосування директив у сфері захисту прав споживачів і за потреби вносити до них зміни. Після відповідного вивчення застосування Директиви 87/102 було розроблено та у 2008 р. прийнято нову Директиву ЄС 2008/48 про кредитні договори для споживачів (далі – Директива 2008/48) [4], яка усувала недоліки попередньої Директиви та краще відповідала вимогам часу.

Директиву 2008/48 було прийнято на вістрі світової фінансової кризи.

Тому, враховуючи вищезазначене, українські фахівці також заговорили про необхідність детального врегулювання споживчого кредитування та врахування положень Директиви 2008/48. Спочатку були два підходи з цього питання: перший – прийняти ст. 11 Закону України «Про захист прав споживачів» у новій редакції, другий – прийняти абсолютно новий окремий закон, в якому комплексно було б врегульовано усі проблеми споживчого кредитування. Вивчивши досвід країн ЄС, було обрано саме другий підхід, про що прямо зазначено у Пояснювальній записці до законопроекту «Про споживче кредитування» [5, с. 2]. Відповідно у листопаді 2016 р. було ухвалено новий Закон України «Про споживче кредитування» [6] (далі – Закон), в якому комплексно врегульовано питання усього процесу споживчого кредитування: від отримання інформації про споживчий кредит, його укладення і аж до його виконання.

Безумовно, що як будь-який нормативно-правовий акт, цей Закон має переваги та недоліки. На нашу думку, до переваг можна віднести: регулювання діяльності кредитних посередників, встановлення вимог до реклами про споживчий кредит, чіткіше прописані норми про обов'язкове надання переддоговірної інформації позичальнику, змінено черговість порядку погашення кредиту. Як недолік можна назвати незручність для споживача процедуру повідомлення про змінувану процентну ставку. Але, незважаючи на наявні вади Закону, можна констатувати, що його прийняття сприятиме покращенню регулювання кредитних правовідносин в Україні та захисту прав споживачів-позичальників.

Однак повернемося до питання договору про споживче кредитування, детальні умови якого прописано у ст. 12 Закону.

Перш ніж проаналізувати цю статтю Закону, зазначимо, що, на нашу думку, договір про споживче кредитування є різновидом договору кредитування, який, своєю чергою, є різновидом договору позики. Проте в теорії є й інші підходи. Приміром, В. Я. Погребняк вважає, що цей договір займає самостійне місце в системі кредитних зобов'язань, що дає змогу констатувати існування в системі договірних цивільних правовідносин окремого виду кредитного договору – договору споживчого кредитування [7, с. 4].

Характеризуючи умови договору про споживче кредитування, слід зазначити, що, з одного боку, це звичайний цивільно-правовий договір між двома рівноправними суб'єктами цивільних

правовідносин. З іншого боку, одним з учасників цього договору є специфічний суб'єкт – споживач, який потребує спеціального додаткового захисту з боку держави через створення відповідних превентивних механізмів у законодавстві, які б не давали змоги фінансовим установам зловживати у визначенні умов договору. Тому прийняття Закону з детальним регулюванням умов договору є виправданим.

Як слушно вказує В. Я. Погребняк, цей договір має ознаки публічного договору [7, с. 4], однак він не згадує про той факт, що на практиці цей договір ще є договором приєднання. А це є ще однією, на нашу думку, важливою підставою для детального визначення умов договору споживчого кредитування на рівні Закону.

Назва ст. 12 Закону, на відміну від інших законодавчих актів, має назву «Умови договору», а не «Істотні умови договору» (наприклад, Закон України «Про туризм»). У цивільному праві через умови договору визначають таку категорію, як «зміст договору». Згідно з ч. 1 ст. 628 Цивільного кодексу України, зміст договору становлять умови (пункти), визначені на розсуд сторін і погоджені ними, та умови, які є обов'язковими відповідно до актів цивільного законодавства [8]. Іншими словами, зміст договору – це ті умови, на яких укладено відповідну угоду сторін [9, с. 234]. Отже, можна констатувати, що у ст. 12 зазначено саме зміст договору, проте є й положення, які виходять за цивільно-правове розуміння «зміст договору», але вимагаються нормами Директиви 2008/48, наприклад, найменування та місцезнаходження кредитодавця та кредитного посередника (за наявності), прізвище, ім'я, по батькові та місце проживання споживача (позичальника) (п. 1 ч. 1 ст. 12).

Тепер варто визначити, чи відповідають положення цієї статті вимогам Директиви 2008/48. У тексті пояснювальної записки до законопроекту опосередковано стверджувався той факт, що весь Закон імплементує норми цієї Директиви. А відповідно можна було б зробити висновок, що і ст. 12 повністю відповідає вимогам Директиви 2008/48. А чи насправді це так? Оскільки детального порівняльного аналізу ст. 12 з відповідними нормами Директиви немає, то і завчасно робити такий висновок ми не будемо. Ті умови, які мають бути обов'язково зазначені у договорі споживчого кредитування, закріплено у ч. 2 ст. 10 Директиви 2008/48 [10]. Для зручності порівняльний аналіз ст. 12 Закону України «Про споживче кредитування» та ч. 2 ст. 10 Директиви 2008/48 здійснимо у порівняльній таблиці і чітко побачимо, чи можна знайти у Законі відповідні формулювання, що передбачені у Директиві.

Таблиця. Порівняння норм Закону та Директиви 2008/48

Ч. 2 ст. 10 Директиви 2008/48	Ст. 12 Закону України «Про споживче кредитування»	Коментарі
(а) тип кредиту;	2) тип кредиту (кредит, кредитна лінія, кредитування рахунку тощо), мета отримання кредиту;	У цьому випадку можна констатувати про повне перенесення норми Директиви в українське законодавство
(b) ідентифікаційну інформацію та адреси географічного місцезнаходження договірних сторін, а також, в залежності від конкретного випадку, ідентифікаційну інформацію та адресу географічного місцезнаходження залученого кредитного посередника;	1) найменування та місцезнаходження кредитодавця та кредитного посередника (за наявності), прізвище, ім'я, по батькові та місце проживання споживача (позичальника);	Вимоги Директиви повністю відображені в українському Законі
(c) тривалість кредитної угоди;	5) строк, на який надається кредит;	Через терміни, що вживаються в українському цивільному праві, вимоги Директиви закріплено в Законі
(d) загальну суму кредиту та умови, що регулюють списання та використання коштів;	3) загальний розмір наданого кредиту;	Звужено зміст Директиви в частині конкретизації «списання та використання коштів»
	4) порядок та умови надання кредиту;	Пункт розширює зміст Директиви на користь позичальника
(e) у випадку кредиту в формі відстроченої оплати за певні товари або послуги або у випадку пов'язаних кредитних угод, – такі товари або послуги та їх ціну за умови сплати готівковими коштами;	6) необхідність укладення договорів щодо додаткових чи супутніх послуг третіх осіб, пов'язаних з отриманням, обслуговуванням та поверненням кредиту (за наявності);	Вважаємо, що в цьому випадку норма Директиви 2008/48 закріплена у ст. 12 Закону України «Про споживче кредитування»
(f) позичкову ставку, умови, що регулюють застосування позичкової ставки та, за наявності, будь-які довідкові ставки, що застосовуються до первинної позичкової ставки, а також періоди часу, умови та порядок зміни позичкової ставки; якщо за різних умов застосовуються різні позичкові ставки, то вищевказана інформація має вказувати всі застосовні ставки;	8) процентна ставка за кредитом, її тип (фіксована чи змінювана), порядок її обчислення, у тому числі порядок зміни та сплати процентів;	Можна констатувати, що в цьому випадку норма Директиви 2008/48 імплементована в український Закон
(g) річну відсоткову ставку платежів та загальну суму, що сплачується споживачем, розраховану на момент укладення кредитної угоди; вказуються всі припущення, використані при розрахунку такої ставки;	9) реальна річна процентна ставка та загальна вартість кредиту для споживача на дату укладення договору про споживчий кредит. Усі припущені, використані для обчислення такої ставки, повинні бути зазначені;	Можна стверджувати, що дуже важлива норма Директиви 2008/48 повністю втілена у ст. 12 Закону
(h) суми, кількість та частоту платежів, що проводяться споживачем, та, в залежності від конкретного випадку, – порядок, за яким платежі відносяться на різні залишки заборгованості, з яких стягуються різні позичкові ставки для цілей погашення;	10) порядок повернення кредиту та сплати процентів за користування споживчим кредитом, включно із кількістю платежів, їх розміром та періодичністю внесення, у вигляді графіка платежів (у разі кредитування у вигляді кредитування рахунку, кредитної лінії графік платежів може не надаватися);	У пункту відтворено положення Директиви 2008/48 в частині повернення кредиту

Продовження таблиці

Ч. 2 ст. 10 Директиви 2008/48	Ст. 12 Закону України «Про споживче кредитування»	Коментарі
(i) при амортизації капіталу у кредитній угоді з фіксованим періодом чинності, – право споживача за запитом безкоштовно отримувати в будь-який момент часу періоду чинності кредитної угоди виписку з рахунку у формі таблиці погашення;	-----	Такого положення у ст. 12 немає
(j) якщо збори та відсотки повинні сплачуватись без амортизації капіталу, то надається виписка, яка показує періоди та умови сплати відсотків та будь-яких пов'язаних періодичних та неперіодичних платежів;	-----	Такого положення у ст. 12 немає
(k) в залежності від конкретного випадку, – збори за ведення одного або більше рахунків, на яких відображується інформація про проведені платежі та списання коштів, якщо тільки відкриття такого рахунку не здійснюється за вибором, разом із платежами за використання засобів платежу для проведення платежів та списання коштів, та будь-які інші збори, що впливають з кредитної угоди та умови, за яких такі збори можуть змінюватись;	-----	Такого положення у ст. 12 немає
(l) відсоткову ставку, що застосовується у випадку прострочених платежів на момент укладення кредитної угоди, та порядок її регулювання, та, в залежності від конкретного випадку, – будь-які збори, що стягуються при невиконанні зобов'язань;	11) інформація про наслідки прострочення виконання зобов'язань зі сплати платежів, у тому числі розмір неустойки, процентної ставки, інших платежів, які застосовуються чи стягуються при невиконанні зобов'язання за договором про споживчий кредит;	Пункт 11 ст. 12 охоплює одразу два положення Директиви 2008/48, а тому, на нашу думку, законодавець впровадив ці вимоги в національне українське право
(m) попередження щодо наслідків пропущених платежів;		
(n) в залежності від конкретного випадку, – письмове зобов'язання сплатити нотаріальні витрати;	-----	Хоча прямого положення про це в ст. 12 Закону немає, однак нотаріальні послуги згідно з ч. 2 ст. 20 Закону належать до додаткових чи супутніх послуг. А тому можна констатувати, що все-таки це положення відображене пунктом 6 ст. 12
(o) необхідні гарантії або страхування, за необхідності;	7) види забезпечення наданого кредиту (якщо кредит надається за умови отримання забезпечення);	Законодавець застосував конструкції, притаманні цивільному праву України, – види забезпечення зобов'язань. А страхування автори віднесли до додаткових або супутніх послуг. Тому формулювання положень Директиви 2008/48 повною мірою відображені у ст. 12
(p) існування або відсутність права на припинення участі, період, протягом якого таке право може бути використане та інші умови, що врегульовують використання такого права, включаючи інформацію про зобов'язання споживача сплатити вже списаний капітал та відсоток відповідно до пункту (b) частини 3 статті 143 та суму відсотків, що підлягають сплаті за кожен день;	12) порядок та умови відмови від надання та одержання кредиту;	На нашу думку, можна констатувати, що в цьому випадку норма Директиви 2008/48 імплементована в український Закон

Закінчення таблиці

Ч. 2 ст. 10 Директиви 2008/48	Ст. 12 Закону України «Про споживче кредитування»	Коментарі
(q) інформацію щодо прав, які впливають зі статті 15, а також умови використання таких прав;	----	Такого положення у ст. 12 немає
(r) право на дострокове погашення, порядок дострокового погашення, та, в залежності від конкретного випадку, – інформацію про право кредитора на компенсацію та спосіб, в який така компенсація буде встановлена;	13) порядок дострокового повернення кредиту;	Ст. 12 закріплює одне з важливих прав споживача – право на дострокове повернення кредиту. Але деталі, пов'язані з можливістю дострокового повернення кредиту, прописані в іншій статті Закону – ст. 16. Аналогічна ст. 16 міститься й у Директиві 2008/48
(s) порядок, якого слід дотримуватись при використанні права на припинення дії кредитної угоди;	----	Такого положення у ст. 12 немає
(t) існування механізму позасудових позовів та відшкодувань для споживача, та, якщо так, методи отримання доступу до них;	----	Такого положення у ст. 12 немає
(u) за наявності, – інші умови договору;	Ч. 2. У договорі про споживчий кредит можуть бути зазначені інші умови, визначені законом та за домовленістю сторін.	Вимоги Директиви 2008/48 імплементовані в українське законодавство
(v) за доцільності, – назву та адресу уповноваженого наглядового органу	----	Цього положення у ст. 12 немає. Вважаємо, що у приватно-правовий договір вносити таку норму було б недоцільно, особливо враховуючи реформування системи органів нагляду за ринками фінансових послуг, а тому підтримуємо підхід законодавця, який не включив це положення у ст. 12

Як видно з порівняльної таблиці, окремі формулювання ст. 12 Закону України «Про споживче кредитування» відрізняються від формулювань, що містяться у ч. 2 ст. 10 Директиви 2008/48, та розміщені в іншому порядку. Однак, як відомо, Директива не має прямої дії, а передбачено, що її положення мають бути запроваджені у національному законодавстві. Тому національний законодавець має можливості щодо змін формулювань таким чином, щоб були досягнуті цілі цієї Директиви. Саме про це зазначено у пункті 3 вступу до Директиви 2008/48, а саме «прогресивне законодавство Співтовариства, здатне адаптуватися до майбутніх форм кредитів, залишає за державами-членами певний ступінь гнучкості в його імплементації та повинне допомогти у встановленні сучасної нормативно-правової основи споживчого кредитування» [4; 10]. Вважаємо, що відповідні формулювання у Законі, зокрема

у ст. 12, адаптовані під українське розуміння, і при їх застосуванні після набрання чинності Закону буде досягнуто мети, визначеної у Директиві 2008/48, зокрема можливості споживачеві дізнатися про свої права та обов'язки за кредитною угодою (п. 31 вступу) [4; 10].

Отже, як ми бачимо з порівняння, умови договору про споживче кредитування в цілому відповідають нормам Директиви 2008/48. А тому можна стверджувати про відповідність норм ст. 12 Закону України «Про споживче кредитування» щодо умов договору стандартам ЄС. Крім того, Україна, прийнявши Закон України «Про споживче кредитування», виконала вимоги Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, яку було підписано у 2014 р., у додатку до якої вимагається імплементація норм законодавства ЄС щодо споживчого кредитування впродовж 3 років після підписання.

Список літератури

1. Закон України «Про захист прав споживачів» [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 30. – Ст. 379. – Режим доступу. – <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1023-12>. – Назва з екрана.
2. Council Directive 87/102/EEC of 22 December 1986 for the approximation of the laws, regulations and administrative provisions of the Member States concerning consumer credit [Electronic resource] // Official Journal L 042, 12/02/1987 P. 0048–0053/. – Mode of access: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31987L0102:EN:HTML>. – Title from the screen.
3. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/998_012. – Назва з екрана.
4. Directive 2008/48/EC of the European Parliament and of the Council of 23 April 2008 on credit agreements for consumers and repealing Council Directive 87/102/EEC [Electronic resource] // OJ L 133, 22.5.2008, p. 66–92. – Mode of access: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/FR/TXT/?uri=CELEX:32008L0048>. – Title from the screen.
5. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про споживче кредитування» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54521. – Назва з екрана.
6. Закон України «Про споживче кредитування» [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради. – 2017. – № 1. – Ст. 2. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1734-19>. – Назва з екрана.
7. Погребняк В. Я. Цивільно-правове регулювання споживчого кредитування в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / Володимир Яковлевич Погребняк ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2016. – 20 с.
8. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page11>. – Назва з екрана.
9. Цивільне право України. Особлива частина : підручник / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнєцової, Р. А. Майданика. – 3-тє вид., переробл. і допов. – К. : Юрінком Інтер, 2010.
10. Директива 2008/48/ЄС Європейського парламенту та ради від 23 квітня 2008 року про кредитні угоди для споживачів та про скасування Директиви Ради 87/102/ЄЄС (офіційний переклад) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://nfr.gov.ua/files/docs/EU/Директива_2008_48_ua.doc. – Назва з екрана.

R. Khanyk-Pospolitat, V. Pospolitat

CONSUMERS' LOAN CONDITIONS: HOW IT ALIGNS WITH THE EU STANDARDS

The Article discusses the new Law of Ukraine “On Consumers’ Credit” provisions. The Law sets up the comprehensive legal framework for all the consumers’ activities related to the credit ranging from obtaining information about the credit to drawing and executing the credit agreements. Article 12 clauses are analyzed in detail as the article establishes basic conditions for the consumers’ credit and are aligned with the EU Standards, in particular with the EU Directive 2008/48.

The historic background of the Law is reviewed. The global financial crisis of 2008 paired with Ukraine’s obligations resulting from the Ukraine–European Union Association Agreement were the driving forces of the new Law adoption.

By 2016, the issue of consumer credit provisions was regulated by a number of regulations, the main of which was Art. 11 of the Law of Ukraine “On Consumers’ Rights Protection.” However, it did not meet the needs of the time.

The consumers’ credit agreements have the characteristics of a standard form contract and contract of adhesion. Regardless of the fact that both parties are equal according to the civil law, the state needs to interfere by introducing the provisions preventing financial institutions from abusing consumers. Article 12 of the Law of Ukraine “On Consumers’ Credit” is an example of such interference.

Although Article 12 the Law of Ukraine “On Consumers’ Credit” is titled “Conditions of the Consumers’ Credit Agreements,” in fact it covers the content of such an agreement rather than conditions.

Due to the comparative analysis of Article 12 of the Law of Ukraine “On Consumers’ Credit” provisions on consumers’ loans conditions findings, the conclusion is made that in general the conditions are aligned with the standards of the EU and the standards of the EU Directive 2008/48 in particular.

Keywords: consumers’ credit, consumer’s credit agreement, conditions of the agreement, content of the agreement, consumers’ rights, consumers, the EU Directive 2008/48, financial institution.

Матеріал надійшов 05.05.2017